

Непрестана прилагођавања војне науке

Проф. др *Ранко Петковић*

Војна наука, као наука која обједињује и користи механизме и достигнућа готово свих осталих наука, неизбежно мора да буде на висини свог властитог задатка и циља. Мултидисциплинарност и интердисциплинарност не смеју да чине механички збир искустава и достигнућа у различитим сферама људске делатности, већ би требало да, у креативној синтези, доведу до новог научног квалитета. Ако се каже да је војна наука наука свих наука, то је обавезујуће због тога што војна наука, по самој својој природи, не сме да заостаје пред питањима, што је не само случај са свим осталим наукама већ и елементарни услов за њихов развој, већ мора да буде спремна и способна да у сваком часу даје праве, на аргументима засноване одговоре. Обавезујуће је и због тога што војна наука мора да враћа део знања и сазнања до којих је дошла у сфери својих активности осталим наукама, подстичући тиме и њихов развој.

Упоредо с унапређивањем супстанционалне жиле куцавице развоја војне науке у ужем смислу, од Сун Цуа и Клаузевица до Харта и Жофра, војна наука користи и усклађује са својим потребама остале науке и научне дисциплине, ради одбране националног суверенитета и територијалног интегритета земље, што је њен врхунски циљ, смисао њеног постојања.

Периодизација војне науке

Периодизација војне науке може се изводити према различитим критеријумима, али морални, правни и техничко-технолошки критеријуми имају посебан значај.

Ако се следе морални критеријуми, може се рећи да је војна наука до сада прошла кроз три фазе:

– у првој фази, до забране рата у првој половини 20. века, на основу различитих вредносних мерила, ратови су могли да се деле на праведне и неправедне, како их је квалификовала црква, на ослободилачке и поробљивачке, како их је постројавала комунистичка идеологија, и агресивне и одбрамбене, како их је оцењивала светска јавност;

– у другој фази, од Бријан-Келоговог пакта, Друштва народа и Уједињених нација, када су се државе одрекле права на рат и када су успостављене међународне организације засноване на принципу колек-

тивне безбедности, самовласна примена силе је проглашена за забрањени чин агресије, будући да силу може легитимно да примењује једино међународна заједница, и то против оних који проузрокују претњу миру, доводе до нарушавања мира и изводе агресију;

– у трећој фази, чија су врата тек одшкринута, на прелазу у 21. век, ставља се под упитник и легитимна примена силе од стране међународне заједнице, нарочито неки њени аспекти, будући да је умногоме подређена процедури у којој могу да преовладају интереси појединих светских сила, доводећи у питање њену оправданост и легитимност и, такође, да може да доведе до кршења људских права у широким размерама.

Према правним критеријумима може се, такође, установити да је војна наука до сада прошла кроз три фазе:

– у првој фази, до настанка и развоја међународног права у 17. веку и касније, војна наука је неограничену и неусловљену примену силе, у зависности од различитих околности, у одређеној мери усклађивала с обичајима рата, конституисаним у миленијској историји сукоба и ратова;

– у другој фази, обележеној увођењем ратног права, кодификованог нарочито поткрај 19. и почетком 20. века, војна наука је приморана да води рачуна о правилима која важе у рату, с тим што је рат остао дозвољен, али регулисан;

– у трећој фази, којој обележје дају међународне организације засноване на принципу колективне безбедности, војна наука је „располаћена“ на тај начин што се државе одричу права на рат, као дотадашњег битног обележја свог суверенитета, остављајући војној науци да се првенствено бави одбраном од војне агресије.

Ако се следе техничко-технолошки критеријуми, развој војне науке се може поделити на следеће фазе:

– прва фаза је трајала од најстаријих времена до 19. века, а била је дозвољена употреба свих оружја и оруђа у рату, у нападу и одбрани;

– друга фаза обухвата период од првих забрана неких врста оружја и муниције у 19. веку, и каснијих, све већих забрана и ограничења у употреби различитих врста наоружања, до проналаска нуклеарног оружја;

– трећа фаза јесте период од проналаска и употребе нуклеарног оружја у Другом светском рату до одређених ограничења у тестирању, производњи и ширењу нуклеарног оружја, као и забране хемијског, бактериолошког и неких других оружја за масовно уништавање.

Два лица бога Јануса: рат и мир

Војна наука је одувек имала два основна циља: мир и рат, или рат и мир. Од многих околности је зависило који ће од та два циља у одређеном тренутку имати предност. Основни критеријум је био државни интерес. Ако је држава имала интерес да поведе рат – да би

предухитрила непријатеља, да би уништила непријатеља, да би освојила нове територије, да би наметнула своју доминацију и хегемонију, и из многих других разлога – давала је примат рату. Ако је држава давала предност миру, њена политичка стратегија је била усмерена на избегавање поступака који би је могли увући у рат, као и на споразумевање о спорним питањима због којих би могла заратити. Према томе, може се рећи да војна наука, као и бог Јанус, има два лица. Из њених недара произлазиле су доктрине рата и доктрине мира, стратегије напада и стратегије одбране. Никада се није одрицала ни једних ни других, премда су фазе кроз које је пролазила током векова и миленијума чиниле да размешта поенте према интересима и циљевима државе, односима снага и општим стањем духа у владајућем поретку. У том дугом историјском ходу војна наука је прешла пут од аксиоме да је напад најбоља одбрана до доктрине застрашивања и одвраћања у нуклеарном добу. Али, врхунска особина и својство војне науке јесте то да се не лишава ниједне теорије о рату, припремању за рат и вођењу рата, јер су све резултат и налог искуства и јер све могу бити неопходне и неизбежне у рату као судару свих могућности. Због тога се, на пример, безброј пута дезавуисана контроверзна синтагма *Si vis pacem para bellum* (Ако хоћеш мир, припремај се за рат) увек изнова рађа из свог пепела: изречену у доба старог Рима, нико не може ни дан данас да је изагна из војних буџета држава, како чланица војних савеза, тако и неутралних земаља; како богатих, тако и сиромашних, како великих, тако и малих; како демократских, тако и ауторитарних; како мирољубивих, тако и агресивних.

Искуства војне науке у другој половини 20. века

Искуства војне науке у другој половини 20. века могу да се поделе на она у доба поделе на блокове и на ова садашња искуства у периоду после „хладног рата“.

У периоду поделе на блокове војна наука је морала да уважава следеће реалности и да их узима за основно полазиште у конципирању својих доктрина и стратегија:

1) морала је да уважава постојање система Уједињених нација, са забраном рата и овлашћењем да једино оне могу да примене силу на основу одлуке Савета безбедности и његових овлашћења из главе VII Повеље;

2) морала је да води рачуна о томе да систем колективне безбедности у основи не функционише због блоковске конфронтације и парализе Савета безбедности која је главу VII Повеље учинила фактички мртвом;

3) морала је да води рачуна о могућности стављања у погон једног сурогатног система колективне безбедности, насталог на основу Резолуције за мир из 1950. године, као и о позитивним и негативним искуствима из мировних операција Уједињених нација;

4) морала је да извучи неопходне консеквенце из поделе света на блокове, конфронтације блокова и блоковске равнотеже снага, засноване првенствено на нуклеарном оружју;

5) морала је да узима у обзир постојање нуклеарног оружја и његову двоструку природу као оружја које угрожава и одржава мир;

6) морала је да буде будна у ситуацији у којој светски рат није фактички могућ због евентуалне употребе нуклеарног оружја, чија би разорна моћ збрисала субстанцијално битну разлику између победника и побеђеног, увлачећи их у вртлог свеопштег уништења, и могућих локалних ратова различитих видова, карактера и интензитета;

7) није могла да не увиди да рат, као наставаљање политике другим средствима, не мора обавезно да претпоставља и подразумева употребу оружане силе.

У поретку успостављеном после „хладног рата“ војна наука се суочава са неким старим, али и многим новим појавама:

1) основне одреднице постојећег међународноправног поретка и даље се заснивају на систему колективне безбедности УН, који забрањује самовласну употребу силе, сем у случају када Савет безбедности донесе одговарајућу одлуку на основу овлашћења из главе VII Повеље;

2) у постојећем униполарно-триполарном поретку, насталом после краха биполаризма, уместо равнотеже снага и конфронтације, у Савету безбедности УН постоји супрематија великих западних сила на челу са САД, тако да примена силе „у име Уједињених нација“ може да се преобрати у употребу силе према „интересима западних сила“;

3) ревитализација и проширење НАТО-а довели су до тога да се он, у неку руку, појави у улози „стајаће војске УН“ и владајућег система безбедности у евроазијском простору. Наиме, изашао је из „свог“ геополитичког подручја и попримио својства офанзивног војно-политичког савеза чије деловање не мора стриктно да буде условљено одговарајућим одлукама Савета безбедности Уједињених нација;

4) поједина основна начела међународног поретка, као што су национални суверенитет, територијални интегритет и немешање у унутрашње послове држава, потиснути су у позадину давањем предности различитим варијантама тзв. хуманитарне интервенције;

5) због новог распореда снага, нових идеја водила у свету и глобализације међународних односа, као и под дејством неких других чинилаца, избијање рата као међудржавног и међународног сукоба сведено је на најмању могућу меру, али се умножила појава унутрашњих сукоба с директним или индиректним учешћем међународних чинилаца, држава и међународних организација.

Искуства наше војне науке у раздобљу биполаризма

У раздобљу биполаризма наша војна наука била је у прилици да прикупи искуства без премца у поређењу с војном науком већине других земаља:

– имала је драгоцену искуства из НОР-а, офанзивних и дефанзивних дејстава, партизанског рата и борбе регуларних војних формација, оружане борбе против моћних сила из централне Европе, с Аленинског полуострва и Балкана, борбе против квислиншких и супарничких оружаних групација итд. Све је то било сублимирано у војној победи, постигнутој сопственим снагама и у садејству с великим савезничким силама, посебно Совјетском армијом;

– извесна, значајна искуства наша војна наука је могла да црпи из прве послератне фазе сукобљавања са великим западним савезницима у вези с нерешеним националним територијалним питањима и на идеолошко-блоковској основи;

– специфична искуства су стечена у конфронтирању са СССР-ом и земљама Коминформа након 1948. године, као и у неким каснијим раздобљима заоштравања односа с Источним блоком;

– не би требало занемарити искуства до којих се дошло у оквиру војне сарадње са великим западним силама, посебно САД, као и из успостављања војног савеза са два чланица НАТО-а, Грчком и Турском;

– сакупљању разнородних искустава доприносио је широки увид у ослободилачку борбу колонија и остваривање права народа на самоопредељење;

– посебна југословенска привилегија, ако се тако може рећи, била је могућност несметаног праћења локалних сукоба и ратова, чији су актери, и са једне и са друге стране барикаде, често били у пријатељским односима са тадашњом нашом државом;

– са несврстаном позицијом, која је имала и добре и лоше стране, југословенска војна наука је могла да апсорбује и вреднује искуства Истока, Запада и Трећег света.

Наведена искуства и сазнања пратиле су и друге околности релевантне за „добро здравље“ војне науке. Углавном, она су произилазила из специфичне, али релативно снажне и престижне позиције коју је СФРЈ имала у међународним односима. Резултату свих тих готово непоновљивих околности, у којима је једна невелика балканска земља стекла запажену позицију у светским пословима, чинила је чињеница да је југословенска војска у то време убрајана у једну од најјачих, најопремљенијих и најспособнијих армија у Европи.

За распад или разбијање претходне Југославије, изнутра или споља, могу бити криви или кривљени многи актери и чиниоци, али се мора констатовати да су војна наука и ЈНА, која се њоме руководила и инспирисала, у том одлучујућем часу показали да сва искуства нису „уграђена“ у концепцију општеномодног одбрамбеног рата, односно да та концепција није одговарала новонасталој војно-политичкој ситуацији. Наиме, ЈНА није одбранила национални суверенитет и територијални интегритет државе чији је била чувар и није ефикасно остварила важније стратешке ратне циљеве према концепцији општеномодног одбране. За то је, вероватно, разлог било то што је мултинационална

војска неизбежно била паралисана у мултинационалној држави која се суновратила у амбис дезинтеграције и што војном доктрином није предвиђена могућност грађанског рата или сецесије у идеолошки монолитној федералној заједници; што се саставни део војске, њена тзв. Територијална одбрана, појавила у улози оружаног непријатеља; што су искључиво политичари одлучивали о судбини земље, и слично. У сваком случају, било је то последње искуство наше војне науке, стечено приликом колапса биполарног система.

Наша војна наука у садашњем времену

Неке компоненте које су у саставу наше садашње војне науке нису на нивоу на којем су биле у прошлости, што потврђују следеће околности:

1) геополитичке, геостратешке, економске, техничко-технолошке, демографске и неке друге димензије војне науке сведене су не само према пропорцијама већ и према суштинским консеквенцама на две од шест некадашњих југословенских република – Србију и Црну Гору, као чланице „треће Југославије“;

2) Савезна Република Југославија је још у стању дубоке изолације, до које је дошло услед санкција Савета безбедности УН и, када су оне укинуте, услед тзв. спољног зида санкција;

3) односи снага у глобалном униполарно-триполарном поретку доприносе томе да СР Југославија нема релевантнијих савезника на светској сцени, што не значи да треба потцењивати значај и улогу оних који то донекле јесу, и да се фактички налази, на краћи или дужи рок, у недовољно пријатељском свету.

4) са великим, али помало и горким искуством које је стекла на прелазу из биполарног света у период после „хладног рата“, посебно у процесу дезинтеграције претходне Југославије, наша војна наука требало би да стиче нова сазнања на прави начин, посматрањем садашњег света отворених очију, без априорних ставова и било каквих предупређења, уз неопходно и флексибилно прилагођавање постојећим реалностима. При томе, војна наука мора помно да прати следеће појаве и процесе:

- константе и варијабле у систему колективне безбедности УН, које постоје и које су видљиве пре свега у Савету безбедности и приликом коришћења механизма из главе VII Повеље;

- промене у приступу неким основним одредницама међународног права и поретка, као што су национални суверенитет, територијални интегритет и немешање у унутрашње послове, с обзиром на мотиве који дају легитимност употреби, па и злоупотреби, различитих видова тзв. хуманитарне интервенције;

- ревитализацију и ширење НАТО-а, као „стајаће војске“ Уједињених нација и носиоца система евроатлантске безбедности, али и инструмента за остваривање интереса и циљева водећих западних сила;

– улогу других међународних универзалних и регионалних организација, као што су, на пример, ОЕБС или Европска унија, у одређивању и операционализовању шире схваћеног концепта међународне безбедности;

– тенденције развоја међународних односа од униполарно-триполарног ка пентагоналном систему, у неизбежном процесу мултиполаризације субјеката и актера деловања и одлучивања у међународној заједници;

– претпоставке и последице „европске опције“, „православне опције“ или неке друге могуће опције по безбедност СР Југославије;

– унутрашњи политички и правни поредак као основ безбедности СР Југославије.

Не доводећи у питање патетику у оживљавању и вредновању традиција и неговању патриотизма, али без самозаваравања и подржавања лажних нада, војна наука мора да буде храбра у трезвеном и реалистичном сагледавању проблема, појава и догађаја који утичу на њен основни задатак – одбрану независности и безбедности СР Југославије.